

Isteni és emberi világ határán – A Fudzsi-hegy a 8–12. századi japán költészetben –

Fittler Áron

egyetemi diplomáját a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán, magyar-japán szakon szerezte 2011-ben, a PhD-fokozatot az Ózaka Egyetemen, Japánban, 2016-ban. Jelenleg egyetemi tanár a tokiói Vaszeda Egyetemen (Waseda University), kutatási területe a 8–13. századi japán irodalom, elsősorban a vaka-költészet, a naplóirodalom és a buddhista irodalom. Műfordítással egyetemi éve óta foglalkozik, főként a 8–13. század japán irodalmának alkotásait ülteti át magyarra. Eddig a *Napút és az Új Forrás* lapjain jelentek meg klasszikus japán versfordításai, 2018-ban pedig napvilágot látott első könyvméretű fordítása, a 11. századi Szugavara no Takaszue lánya önéletírása, a *Szarasina napló*.

Bevezetés

A Fudzsi-hegy Japán legmagasabb pontja, egyúttal az ország egyik jelképe és a japánok szent hegye, amely a kezdetektől fogva számos módon megjelenik a szigetország kultúrájában. Világszerte ismert a híres festő, Kacusika Hokusai¹ (葛飾北齋, 1760–1849) Fudzsi harminchat látképét ábrázoló fametszetsorozata, jellegzetes eleme az újévi képeslapoknak a hegy ábrázolása a felkelő Nappal, 2013-ban pedig az UNESCO világörökségi listájára is felkerült.

Ahogy a japán kultúra és művészet szinte minden területén, úgy az ország írott irodalmának korai szakaszától, a 8. századtól kezdve a költészetben is megénekeltek. Jelen írásunkban rövid áttekintést adunk arról, hogyan jelenik meg a Fudzsi a 8–12. századi japán vaka-költészetben,² különösen összpontosítva arra az aspektusra, hogyan élt a költők tudatában, illetve milyenek festették le azt.

1. Istenek hegye és izzó vulkán – a Fudzsi a VIII. századi költészetben

A 8. század Japánban szinte egyet jelentett az ún. Nara-korral (Nara dzsidai, 奈良時代), amely 710-től 794-ig tartott. Nevét onnan kapta, hogy a főváros és a császári udvar központja 784-ig Narában volt. Az irodalomtörténet szempontjából a kor legfontosabb eseménye az írott irodalom megjelenése. Ekkor gyűjtötték össze az első japán nyelvű versantológiát, a *Tizezer levél gyűjteményét* (*Man'jósú*, 萬葉集 vagy 万葉集), amely több, mint 4500 vakát tartalmaz, a vaka-költészet kezdetének számító 7. századtól az antológia keletkezésének koráig.

A *Tizezer levél gyűjteményében* szereplő versek keletkezési ideje tehát eltérő, és igen hosszú időszakot ölel fel, ennek megfelelően a költemények stílusa és azok keletkezésének társadalmi-kulturális háttere sem egységes. A Fudzsi megéneklő versek kapcsán azért fontos ezt megemlíteni, mert a költők egy-egy helyhez való viszonyulása nagyban különbözött annak megfelelően, hogy milyen közel voltak ahhoz, vagy látták-e egyáltalán az adott helyet. Ez a későbbi korszakokban is meghatározó, és valljuk be, természetes. Maradva a hegyek példájánál: egy magyar ember számára is egészen mást jelent mondjuk a Mont Blanc, mint egy olyan valakinek, aki ott él a közelében, és akár nap mint nap látja. A *Tizezer levél gyűjteményében* szereplő versek korszakaiban a főváros – bár helye többször változott – többnyire a Japán középső-nyugati részén található területen volt, a mai Nara megyében. Ha Narát tekintjük viszonyítási pontnak, a Fudzsi onnan mintegy 380 kilométerre keletre található, azaz az akkori kultúrélettől igencsak távol, az ott élő költőknek tehát nemigen volt alkalmuk látni a hegyet. A *Tizezer levél gyűjteményében* szereplő költemények szerzői ugyanakkor a társadalom különböző rétegeiből kerültek ki. Voltak köztük az ország más vidékeire kiküldött határőrök, olyanok is, akik a keleti országrészbe kerültek. Találunk az antológiában néhány olyan keleti vidéken keletkezett vakát, amelyekben szerepel a Fudzsi, legrészletesebben és a hegy akkori jellegzetességeit legpontosabban azonban a következő hosszűvers³ jeleníti meg.

奈麻余美乃 甲斐乃国 打縁流 駿河能国与 己知其智乃 国之三中 從出
之有 不尽能高嶺者 天雲毛 伊去波伐加利 飛鳥母 翔毛不上 燎火乎
雪以滅 落雪乎 火用消通都 言不得 名不知 靈母 座神香聞 石花海跡
名付而有毛 彼山之 堤有海曾 不尽河跡 人乃渡毛 其山之 水乃当焉
日本之 山跡国乃 鎮十方 座祇可聞 宝十方 成有山可聞 駿河有 不
尽能高峰者 雖見不飽香聞⁴

namajomi
Kai no kuni
ucsijoszuru
Szuruga no kuni to
kocsigocsi no
kuni no minaka ju
idetateru
Fudzsi no takane va
amakumo mo
ijukihabakari

Homályos vidék:
Kai földje és
hullámok mosta
Szuruga földje között,
határuk táján
nyújtózik az ég felé
büszkén, szilárdan
Fudzsi-hegy magas orma.
Menny fellegei
megtorpának fölötte,

tobu tori mo	szálló madarak
tobi mo noborazu	fel nem repülnek reá.
mojuru hi o	Felizzó tűzét
juki mocsi kecsi	hó oltja folyvást,
furu juki o	ha hó hull reá,
hi mocsi kecsicucu	tűz olvasztja szüntelen...
ii mo ezu	Hogy is mondjam el?
nazuke mo sirazu	Hogy nevezzem, nem tudom:
kuszusiku mo	titokzatosan
imaszu kami ka mo	fenséges isten, bizony!
Sze no umi to	Ott a Sze-tavat
nazukete aru mo	– így hívják arrafelé –
szono jama no	e magas orom
cucumeru umi zo	öleli oltalmába.
Fudzsikava to	Fudzsi-folyó is,
hito no vataru mo	min kelnek át a népek,
szono jama no	e magas orom
mizu no tagicsi zo	mélyéből zuhog alá.
hi no moto no	Napfény forrását,
Jamato no kuni no	Jamato földjét védő
sizume to mo	és oltalmazó
imaszu kami ka mo	fenséges isten, bizony!
takara to mo	Azért lett e bérc,
nareru jama ka mo	hogy drága kincsünk legyen.
Szuruga naru	Szuruga földjén
Fudzsi no takane va	Fudzsi-hegy magas ormát
miredo akanu ka mo	nézem, s be nem telhetek! ⁵

(Harmadik kötet, 319.)

A legtöbb kutató szerint a vers szerzője a 8. századi költő, Takahasi no Musimaro (高橋虫麻呂), aki – fennmaradt verseinek tanúsága szerint – igen sokat utazott, többek között a keleti országrészbe is. Noha elképzelhető, hogy hatottak rá a korabeli költők körében is népszerű kínai tájfestészetről szóló útmutatók (NISICSI 2001), Musimaro feltehetően saját szemével látta a Fudzsi egyik útja alkalmával. Ezenkívül ismerhette a korabeli leírásokat, főként azzal kapcsolatban, hogy a hegyben tűz ég, azaz aktív vulkán. Ami azonban rögtön a vers elején említésre kerül, az a hegy helye: Kai és Szuruga tartományok határán található, ez pedig azt jelentette, hogy az akkori művelt társadalom lakhelyétől, a fővárostól távol, egy másik vidéken helyezkedik el. Szó van ugyanakkor a Fudzsi japán hitvilágban betöltött fontos szerepéről. A hagyományos japán ősvallás, a sintó (神道) istenei a különböző természeti jelenségekben, égitestekben, hegyekben és vizekben lakoznak, a hegyek fáit és más növényeit pedig ennek következtében ugyancsak szentként tisztelik. Musimaro vakájában a Fudzsi is egy ilyen istenség, isteni hegy, amely magasságával csodálatot és tiszteletet ébreszt az emberekben, ugyanakkor – főként a benne égő tűz miatt – félelmet is kelt bennük. A Fudzsi-val kapcsolatos költészet és hitvilág szempontjából meghatározó tény, hogy a korban aktív vulkán volt. Erre találunk utalást a vers közepén: *Felizzó tűzét / hó oltja folyvást, / ha hó hull reá, / tüze oltja szüntelen...* A költemény végén ugyanakkor a hegy a narai fővárost is magában foglaló Jamato (大和) tartomány védőisteneként szerepel. Jamato már ekkor is egyet jelentett Japánnal, azaz Musimaro egyben az ország védelmezőjének is nevezi. Jelen kijelentés azonban nem azon a mára általánossá vált felfogáson alapul, miszerint a Fudzsi az ország jelképe és szent hegye, ez a kép ekkor még nem élt az emberekben. Egy hegy mint az ország védelmezője a kínai klasszikus irodalomban szereplő gondolat, és ahogyan számos más motívum, feltehetően ez is a kontinensről került át a japán költészetbe és Musimaro vakájába (KODZSIMA 1965). Megjelenik továbbá a Fudzsi egy másik jellegzetes vonása, a csúcsát borító, soha el nem olvadó hó, amelyet Musimaro egy másik verse, egy tanka is találóan megjelenít:

不尽嶺尔 零置雪者 六月 十五日消者 其夜布里家利

Fudzsi no ne ni	Fudzsi-hegy csúcsát
furioku juki va	sűrű hó takarja, lám,
minacuki no	épp csak elolvad
mocsi ni kenureba	hatodható ⁶ derekán, s már
szono jo furikeri	aznap éjjel újra hull!

(Harmadik kötet, 320.)

Amint említettük, a Fudzsi aktív vulkán volt, azaz füstölgött, és tűz égett benne. Ez a sajátossága meghatározó lesz a későbbi irodalomban is, mindenekelőtt a szerelmi költészetben. A Fudzsi láthatatlan tüze és az elfojtott lángokra emlékeztető füst alapján a be nem teljesülő szerelem, máskor a titkolt, ki nem fejezhető szerelem érzésével kapcsolták össze a költők. Ez a motívum a 9. század utáni költészetben lesz uralkodó, de már a *Tízezer levél gyűjteményében* is találunk rá példát.

吾妹子尔 相縁乎無 駿河有 不尽乃高嶺之 焼管香将有

vagimoko ni
au josi o nami
Szuruga naru
Fudzsi no takane no
moecucu ka aramu

Szép kedvesemmel
találkozni nem tudok:
mint szurugai
Fudzsi-hegy magas orma,
égjek talán szüntelen?

(Tizenegyedik kötet, 2695.)

2. A beteljesületlen és a titkolt szerelem tüze – a Fudzsi a 9–11. századi vakákban

794-ben a főváros a mai Kiotó, akkori nevén Heiankjó (平安京) lett, és egyben megteremtődött egy olyan társadalmi-kulturális rendszer és irodalmi gondolkodás, amely több évszázadon keresztül meghatározta a szigetország irodalmát. A kulturális élet fővédnöke a császár volt, a kultúra művelői pedig az udvari arisztokraták közül kerültek ki. Ez volt a Heian-kor (Heian dzsidai, 平安時代), a japán nyelvű irodalom egyik virágkora.⁷ Egy viszonylag szűk réteg ápolta tehát a különböző művészeteket, akik közül igen sokan nem is hagyták el a fővárost. Kivételt a középrangú és az alacsonyabb rangú, tartományi kormányzóként tevékenykedő arisztokraták jelentettek, akik megbízatásuk idejére leutaztak a nekik kijelölt tartományba. Ennek következtében tehát a Heiankjótól is nagyjából 380 kilométerre található Fudzsi – a Nara-korhoz hasonlóan – továbbra sem számított a gyakran látott helyek közé. Jól mutatja ezt a híres 10. századi verses regény,⁸ az *Iszei történetek* (*Isze monogatari*, 伊勢物語) kilencedik fejezetének következő leírása, amelyben a történet főhőse a keleti országrészbe tett utazása során látja a Fudzsit.

Amikor a Fudzsi-hegyhez értek, látta, hogy csúcsát tiszta fehér hó borítja, pedig már az ötödik hónap⁹ vége felé járt.

時知らぬ山は富士の嶺いつとてか鹿の子まだらに雪の降るらむ

toki siranu
jama va Fudzsi no ne
icu tote ka
ka no ko madara ni
juki no fururamu

Évszakok teltét
Fudzsi orma nem érzi.
Talán örökké
– mint őzgida bundája –
pettyekben hull rá a hó?

Ha egy közeli helyhez akarjuk viszonyítani ezt a bércet, akkora, mintha húsz Hiei-hegyet raktak volna egymásra, alakja pedig egy sószárító dombhoz hasonló.

Az *Iszei történetek* főhőse egy kifinomult ízlésű, a szépet és a szerelmet kimondottan kedvelő férfi, akit a hagyomány szerint a 9. század egyik legnagyobb költőjéről, Arivara no Narihírától (在原業平, 825–880) mintáztak, és – ahogyan az idézett vaka is – a történetek versbetéeteinek nagy része az ő alkotása. A fenti részletben megtaláljuk a Fudzsi *Tízezer levél gyűjteményében* is megénekelte jellegzetességét, a soha el nem olvadó havat, ugyanakkor láthatjuk, hogy az elbeszélő úgy mesél a hegyről a fővárosi arisztokrata olvasóknak, hogy tudja, feltehetően soha nem látták azt. A vaka utáni prózai részben szereplő Hiei-hegy (Hieizan, 比叡山) Kiotó északkeleti szomszédságában található, 848 méteres magasságával a környék legmagasabb pontja. Az, hogy a Fudzsi akkora, mintha húsz Hiei-hegyet tettek volna egymásra, természetesen túlzó kifejezés, amellyel a hegy rendkívül robusztus voltát hangsúlyozza az elbeszélő. A részlet végén található sószárító domb (siodzsiri, 塩尻) a tengerpartokon épített homokdomb, amelyre sós tengervizet öntve, majd azt a nappal leszárítatva sót nyertek. Ennek alakja és sótól fehér felső fele hasonlít a kúpszerű, hóval borított Fudzsi megjelenéséhez.

A 9. században egy Mijako no Josika (都良香, 834–879) nevű, kínai irodalmat művelő tudós *Feljegyzések a Fudzsi-hegyről* (*Fudzsiszan-ki*, 富士山記) címmel írt a Fudzsiról. Kínai nyelvű írásában megemlíti többek között a hegy aktív vulkán voltát, füstölgését és a benne égő tüzet, amelynek fényét éjszaka távolról is látni lehet, az egész évben el nem olvadó havat, és azt is, hogy szent hegyként tisztelik és félnek tőle. Ő már konkrétan megnevezi Aszama istent (Aszama mjódzsin, 浅間明神) mint a Fudzsi-hegy istenét. Ezenkívül a (szintén kínaiul írt) történelmi feljegyzések több alkalommal is beszámolnak a Fudzsi vulkanikus aktivitásáról, innen tudjuk, hogy a 9–11. században – hosszabb-rövidebb időközökkel – többször is kitört. A Heian-kori arisztokraták többnyire ezekből a feljegyzésekből ismerték a Fudzsit, azaz egy távoli, félelmetes, tüzet rejtő és füstölgő hegyként élt a tudatukban.

A fenti Narihira-vers azonban kivétel a Heian-kori Fudzsi-versek között, a 10. századi és a 11. század eleji vaka-költészetben ugyanis szinte kizárólag a szerelmi költészetben jelenik meg, mégpedig – ahogyan az előző fejezet legvégén idézett *Szép kedvesemmel...* kezdetű verssel kapcsolatban utaltunk rá – a be nem teljesülő vagy a titkolt szerelem szimbólumaként. Ennek megértéséhez két dolgot fontos tisztáznunk a Heian-kori vaka-költészetrel kapcsolatban.

Az egyik annak konvenciókon, közfelfogáson alapuló motívumrendszere. Ez azt jelentette, hogy akkor számított jónak egy vers, ha annak szerzője ügyesen tudta használni a költészet-

ben egyezményes szimbólumokká vált kifejezéseket és motívumokat. Esetünkben a Fudzsi, amelyhez a köztudatban élő, füstölgése és többnyire láthatatlan tüze nyomán a hosszan izzó, de be nem teljesülő, illetve nem látható, azaz titkolt szerelem asszociációja kapcsolódott, ebben az összefüggésben volt ideális megénekelni. A vaka-költészetben kedvelték a különböző híres helyek említését, mindegyikhez valamilyen meghatározott asszociáció kapcsolódott. Ezeket a helyeket dalpárnáknak (utamakura, 歌枕) nevezzük. A Fudzsi is egy ilyen dalpárna volt, a fenti, a 9–10. században megszilárdult hozzá kapcsolódó motívumok pedig végigkísérték a vaka-költészet történetén, és jellemzően azokban a korokban is költöttek olyan verseket, amelyekben füstölgő, tüzes hegyként emlegetik, amikor már kialudt. Ahogyan azonban Kadzszikava Nobujuki is felhívja rá a figyelmet, a Heian-kori udvari költészetben igen sok helynevet, köztük több hegyet használtak dalpárnaként, a Fudzsi pedig csak egy volt ezek között, nem volt kitüntetett szerepe (KADZSIKAVA 1993: 11).

A másik fontos jellegzetességei a Heian-kori vaka-költészetnek a többértelmű kifejezések, amelyek használatát a kana (仮名) szótagírás 9. századi kialakulása tette lehetővé. A *Tízezer levél gyűjteményének* verseit a Kínából átvett fogalomjelölő írásjegyekkel jegyezték le (igaz, részben már akkor is szótagírásként használták azokat), a 9. században azonban Japánban megalkották a tisztán szillabikus kana írást, amelynek segítségével a japán nyelvben igen sok azonos alakú szót úgy tudták lejegyezni, hogy leírva mindegyik jelentés egyszerre jelenjen meg. Ezenkívül a szóközök és a központozás hiánya lehetővé tette, hogy egy adott írásjegysort többféleképpen tagoljanak. Ennek köszönhetően kitágultak a kifejezés lehetőségei, egyszerre többet lehetett elmondani egy 31 szótagos (morás) vakában. Az ilyen többértelmű kifejezéseket kakekotobának (掛詞) nevezik, illetve gyakran ugyancsak többértelmű kifejezéseken alapul a vaka-költészet egy másik fontos retorikai eszköze, az engo (縁語). Az engo egy versben szemantikailag kapcsolódó szavakat jelent, amelyek segítségével szintén egyszerre két vagy több jelentéstartalom jeleníthető meg. A Fudzsi esetében a leggyakoribb ilyen többértelmű kifejezéseken alapuló retorika az érzés, gondolat vagy vágy jelentésű „omoi” szó, amely az akkori írásmódnak („omohi”, 思ひ) megfelelően magában foglalja a tűz jelentésű „hi” (火) szót. Ugyanígy a szerelem jelentésű „koi” (恋), amelynek írásmódja „kohi” (こひ) volt, tehát szintén magában foglalja a „hi” szót.

A 10. századtól kezdve a vaka-költészet magját a császári rendeletre összeállított vaka-antológiák (csokuzsen vakasú, 勅撰和歌集) jelentették. Ahogyan megnevezésük is mutatja, a mindenkor császár parancsára gyűjtötték össze az adott korban legjobbnak ítélt vakákat, tematikusan csoportosítva azokat. Egy-egy ilyen versgyűjtemény tehát reprezentálja a korszak költészetének stílusát és szépségeszményét. Az első császári antológia a *Régi és új dalok gyűjteménye* (Kokin vakasú, 古今和歌集), amelynek első változatát 905-ben mutatták be a szerkesztést elrendelő Daigo császárnak (Daigo tenmnó (醍醐天皇), uralkodott: 897–930). Ezzel a gyűjteménnyel együtt a 15. századig összesen 21 császári antológia született, köztük is a legjelentősebb az első nyolc alkotás. A továbbiakban ezekből válogatunk, hogy bemutassuk, hogyan jelent meg a Fudzsi a Heian-kor különböző korszakainak költészetében.

Az első császári antológiát, a *Régi és új dalok gyűjteményét* a kor négy kiváló költője szerkesztette, köztük is kiemelkedő szerepet töltött be Ki no Curajuki (紀貫之, 872 körül–945). Ő írta a gyűjtemény japán nyelvű előszavát, amelyben a vaka-költészet fentebb vázolt kifejezésrendszeréről írva a Fudzsit is megemlíti mint jellegzetes motívumot: ...*ha [valaki] a Fudzsi-hegy füstölgésével azonosult, amikor kedvese után epekedett...* – határozza meg a hegy vaka-költészetben betöltött szerepét egy hosszabb felsorolásban. (Igaz, egy másik részletben megemlíti, hogy a Fudzsi most már nem füstölög, ez alapján tudjuk, hogy a 9–10. század fordulóján éppen nem működött aktív vulkánként.) Ennek megfelelően az antológia öt vakájában szerepel a Heian-kortól kezdve Szuruga tartomány dalpárnájaként számon tartott Fudzsi. A fenti megállapítás feltehetően a következő versre utal.

[Téma nélkül.]¹⁰

Dajka a Ki családból¹¹

ふじのねのならぬおもひにもえばもえ神だにけたぬむなしけぶりを

Fudzsi no ne no
naranu omoi ni
moeba moe
kami dani ketanu
munasikeburi o

Mint Fudzsi orma,
lánggal nem izzik szíved.
Izzon hát jobban!
Istenek sem fojtják el
vágyad hasztalan füstjét!

(*Vegyes formájú dalok; Szatirikus dalok, 1028.*)

A költemény megtalálható a *Taira no Szadafumi regénye* (*Heicsú monogatari, 平中物語*) című, Taira no Szadafumi (平貞文, ?–923) nevű költő élete által ihletett verses regény tizenegyedik fejezetében. Az ottani történet szerint a költőnő a főhős, Szadafumi szerelmét utasítja vissza ezzel a csipős megjegyzéssel. Láthatjuk, hogy Zensi az „omoi” szó imént említett kettős jelentésén keresztül a férfi nem elég erős szerelmére utal a Fudzsi *lánggal nem izzó* tüzének említésével, a férfi be nem teljesülő vágyakozását pedig a vulkán füstje jelképezi. A vaka továbbá alátámasztja, hogy a kor arisztokratáinak körében úgy is ismert volt a Fudzsi, mint egy olyan hegy, amelyen istenek lakoznak.

Az antológia egy másik szerelmes versében a férfi lírai én fogalmazza meg epekedését a Fudzsihoz kapcsolódó hasonló kifejezésrendszerrel.

[Téma nélkül]

 Fudzsivara no Tadajuki¹²

君てへば見まれ見ずまれふじのねのめづらしげなくもゆるわがこひ

 kimi teeba
 mi mare mizu mare
 Fudzsi no ne no
 mezurasige naku
 mojuru va ga koi

 Ha rólad van szó
 – mindegy, látlak-e vagy sem –
 mint Fudzsi-hegyben,
 szüntelenül izzik a
 tűz szerelmes szívemben.

(Szerelmes dalok negyedik kötete, 680.)

A második császári antológia, a 951 körül elkészült *Dalok későbbi gyűjteményének* (*Goszen vakasú*, 後撰和歌集) hat vakájában találjuk meg a Fudzsit. Nézzük meg a fent már idézett Ki no Zensi és Taira no Szadafumi egy másik versváltását.

Téma nélkül.

Taira no Szadafumi

我のみやもえてきえなんよとともに思ひもならぬふじのねのごと

 vare nomi ja
 moete kienamu
 jo to tomo ni
 omoi mo naranu
 Fudzsi no ne no goto

 Tán csak én izzok,
 s tűnök a messzeségbe?
 Örökös hévvel,
 és mégsem lángholhatok:
 akár a Fudzsi orma.

Így válaszolt:

Dajka a Ki családból

ふじのねのもえわたるともいかがせむけちこそしらね水ならぬ身は

 Fudzsi no ne no
 moevataru to mo
 ikaga szemu
 kecsi koszo sirane
 mizu naranu mi va

 Mint Fudzsi orma,
 még ha örökkön égsz is,
 ugyan mit tegyek?
 Eloltani nem tudom
 tüzed, hisz víz nem vagyok.

(Szerelmes dalok második kötete, 647–648.)

A versek szintén szerepelnek a *Taira no Szadafumi regényében*, ott azonban Szadafumi *Tán csak én izzok...* kezdetű vakájára Zensi a *Régi és új dalok gyűjteményében* szereplő, korábban már idézett költeményével válaszol, itt szereplő verse pedig a férfi egy másik vakájára adott válasz. A különbség oka feltehetően az, hogy az antológia szerkesztője és a regény szerzője különböző forrásokból dolgoztak. A hölgy jelen versváltásban is elutasítja a férfi közeledését, azaz a Fudzsi lánggal nem égő tüzéhez hasonlóan Szadafumi szerelme nem tud beteljesülni. A hölgy válaszának utolsó két sora továbbviszi a Fudzsi tüzéhez kapcsolódó gondolatsort, utalva rá, hogy még nem is találkoztak, és erre nem is kerülhet sor. A verses regény szerint Szadafumi érzései végül nem is találtak meghallgatásra. A férfi egyébként sokkal fiatalabb is volt hölgyénél: tekintve, hogy Zensi a Szadafumival nagyjából egyidős Józei császár dajkája volt, akár az anyja is lehetett volna.

A fentiekhez hasonló motívumok jelennek meg a harmadik császári antológia, a 11. század elején keletkezett *Kimaradt dalok gyűjteményének* (*Súi vakasú*, 拾遺和歌集) alábbi szerelmes versében.

Elkészíttette a Fudzsi-hegy kicsinyített mását, majd elküldte a Lilaakácos Csarnok hölgyének ezzel a verssel.
 Tenrjaku császár

世の人のおよばぬ物はふじのねのくもみにたかき思ひなりけり

 jo no hito no
 ojobanu mono va
 Fudzsi no ne no
 kumoi ni takaki
 omoi narikeri

 Földi halandó
 hiába vágyakozik.
 Fudzsi ormára,
 felhőlak magasáig
 szíve lángja fel nem ér!

(Szerelmes dalok negyedik kötete, 891.)

A vakát a költőként is jeleskedő Murakami császár (Murakami tennó (村上天皇), uralkodott: 946–967)¹³ küldte feleségének, Fudzsivara no Ansi (藤原安子, 927–964) császárnénak, aki a Császári Palota Lilaakácos Csarnok (Fudzsicubo, 藤壺) nevű épületében lakott, ezért hívták a Lilaakácos Csarnok hölgyének. Noha szokás volt az alkalomhoz, a levél illetve vaka tartalmához vagy az évszakhoz illő virággal, ággal vagy – jelen példához hasonlóan – valamilyen tárggyal együtt elküldeni a verset a címzettnek, a Fudzsi kicsinyített mására Murakami császár fenti költeményén kívül máshol nem találunk példát. A vakában a költő földi halandóként önmagára utal, ellentétbe állítva az emberi világot az istenek világaként is ismert Fudzsi-

val. Továbbá a hegy magasságával hangsúlyozza a hölgy már-már elérhetetlen voltát, illetve utal szerelmére a megszokott „vagy-tűz” többértelmű kifejezéssel (a fordításban *szíve lángja*).

Jól láthatjuk tehát, hogy a Fudzsi a Heian-kori költészetben nem egy ténylegesen meglátogatott hegyként énekelték meg, hanem egy, a fővárosi arisztokrácia műveltségének és a vaka-költészet motívumrendszerének részét képező, elképzelt helyként, jelképként tekintettek rá, amely meghatározott kifejezésekkel és érzésekkel együtt jelent meg a versekben.

Tartományi kormányzóként vagy annak családtagjaként ugyanakkor többen is láthatták a Fudzsi, a Heian-kor jelentősebb személyiségei közül azonban csupán egyvalaki írt róla részletesebben, ő pedig a 11. században élt, Szugavara no Takaszue lányaként (菅原孝標女, 1008–?) ismert hölgy. Takaszue lánya gyermekkorában utazott le tartományi kormányzó apjával együtt a keleti országrészben található Kazusza (上総) tartományba. Kazuszába a Csendes-óceán partja mentén futó úgynevezett Keleti tengeri úton (Tókaidó, 東海道) lehetett eljutni. Takaszue lánya naplójában, a *Szarasina naplóban* (*Szarasina nikki*, 更級日記) részletesen ír a fővárosba való 1020-as hazatérésükről, a Szuruga tartományról szóló részben pedig így írja le a Fudzsi: *...lapályos csúcsáról füst szállt a magasba. Este a tűz is látszott, amint ég benne.* (FITTLER 2018: 97) Ezenkívül a napló egy másik helyén leír egy helybéli által elmesélt legendát, amely szerint a hegyen lakó istenek döntötték el, ki lesz a következő év kormányzója a tartományban (Vö.: FITTLER 2018: 100). Ez alapján a fővárosiak képet kaphattak a Szuruga tartományban lakók Fudzsin lakó istenekkel kapcsolatos hitéről.

3. Új kifejezésmódok és táguló horizont – a 11. század második fele és a 12. század

Az 1086-ban elkészült negyedik császári antológia, a *Kimaradt dalok későbbi gyűjteménye* (*Gosui vakasú*, 後拾遺和歌集) mutatja az első nagyobb stílusváltást a vaka-költészetben, ez pedig a Fudzsi megénekelő versekben is megmutatkozik. Jelen antológiában ugyan csak egyetlen költeményt találunk a Fudzsiról, annak motívumai mégis eltérnek az addig megszokottól.

Eisó negyedik évében,¹⁴ az Udvarban rendezett dalversenyen költötte.
Szagami

いつとなく心そらなるわがこひやふじのたかねにかかるしらくも

icu to naku
kokoro szora naru
va ga koi ja
Fudzsi no takane ni
kakaruru sirakumo

Unos-untalan
nyugtalanság egén jár
szerelmes szívem:
oh, a Fudzsi-hegy ormán
gomolygó fehér felhő!

(*Szerelmes dalok negyedik kötete*, 825.)

A 11. század egyik legnagyobb költőnője, Szagami (相模) verse egy költői versenyen (utaavasze, 歌合) keletkezett. Kedvelt kulturális rendezvények voltak ezek már a 9. század második felétől kezdve, a mindenkori költők itt mérhették össze tehetségüket és mutathatták meg képzelőerejüket, kifejezőerejüket. A költői versenyeken a résztvevőket (akik nem mindig maguk a költők voltak) két csoportra osztották, e két csoporthoz tartozó verselők pedig párban mérték össze költői tudásukat. Megadott témában komponáltak egy-egy vakát, majd egy szakavatott költő eldöntötte, melyik vers a győztes az adott forduló két költeménye közül. A szerzők tehát nem saját érzéseiket öntötték versebe, hanem igazodniuk kellett az adott témához, a bírák pedig azt értékelték elsősorban, mennyire tudja megjeleníteni a költő a megadott tájat vagy érzést a konvencionális motívum- és kifejezésrendszer segítségével. A Fudzsi esetében ez hagyományosan a füst és a tűz lenne, összekapcsolva a szerelem érzéseivel. Szagami azonban a Fudzsi felett gomolygó felhőkkel és az ahhoz szemantikailag kapcsolódó (engo) éggel szemlélteti a nyugtalanító, kilátástalan szerelem érzését, szakítva a konvenciókkal. A Fudzsi felett úszó felhők addig csak a *Tízezer levél gyűjteményének* verseiben szerepeltek, a 8. századi antológia kifejezésrendszerét azonban a 9–11. századi költészetben nem követték.¹⁵ Szerelmes versként pedig Szagami vakája az első, amelyben a Fudzsi felett gomolygó felhők szerepelnek. Jelen költői versenyen azonban Szagami versét mégsem nyilvánították vesztesnek, a forduló döntetlen lett, ráadásul a *Kimaradt dalok későbbi gyűjteményének* szerkesztője, Fudzsiwara no Micsitosi (藤原通俊, 1047–1099) beválasztotta a vaka-költészet kánonjának számító császári antológiába. Ez talán azt jelentheti, hogy elismerték ezt a fajta újítást a Fudzsival kapcsolatos költeményekben. Nem terjedt el ugyanakkor az ehhez hasonló kifejezésrendszer, de a 12. században találni néhány olyan szerelmes verset jeles költőktől, amelyekben a Fudzsi felett úszó felhőkről van szó.

Az imént említett *Szarasina naplóban* szerepel elsőként egy másik motívum, amely a későbbi Fudzsi-vakákban igen kedvelt lesz, ez pedig a hegy Kijomi-átkelővel (Kjomi ga szeki, 清見関) együtt való említése. A Kijomi-átkelő Szuruga tartományban volt a Csendes-óceán partjánál a Heian-korban. Neve tisztánlátást jelent, és mivel nagyjából 65 kilométerre volt a Fudzsitól, a hegy jól látszott a környékről. Takaszue lánya így ír a Kijomi-átkelőről: „Talán a vízpára versenyre kelt a Fudzsi füstjével, ezért csaptak olyan magasra a hullámok a Kijomi-átkelőnél. Végtelenül szép látvány volt.” (FITTLER 2018: 97) Az eredeti szöveg ezen részlete nehezen értelmezhető,

ezért több magyarázat is született, feltehetően azonban arról van szó, hogy a költészetben oly gyakran megénekelte Fudzsi füstje, valamint a Kijomi-átkelőnél lévő tenger hullámai keltette vízpermet összekeveredett, utóbbi mintegy versenyre kelve a sokkal magasabb Fudzsi füstgomolyával. Noha a Fudzsi és a Kijomi-átkelőt az írók valóban látta, ez a megfogalmazás bizonyára nem valós élményeken alapul, sokkal inkább egy már ismert motívumon vagy Takaszue lánya saját leleményén. A vaka-költészetben ez a két tájélem elsőként egy Taira no Szuketaka (平祐拳, 950 körül–1016 körül) nevű költő szerelmes versében jelenik meg, amely jóval később, az 1124–27 között keletkezett ötödik császári antológia, az *Arany levelek gyűjteménye* (*Kin'jó vakasú*, 金葉和歌集) egyik változatában látott először napvilágot.

Egy hölgynek küldte.

Taira no Szuketaka

むねはふじそではきよみがせきなれやけぶりもなみもたたぬひぞなき

mune va Fudzsi
szode va Kijomi ga
szeki nare ja
keburi mo nami mo
tatanu hi zo naki

Keblem a Fudzsi?
Ruhám a Tisztánlátás
határa talán?
Nincs nap, hogy ne támadna
füstgomoly és vad hullám!

(*Szerelmes dalok első kötete*, 397.)

A vakában a Fudzsi füstje a hagyományos értelemben vett örökké tartó, nem látható szerelmi epekedés jelképe, a ruha és a Kijomi-átkelő hullámainak említése pedig az emiatt hullatott könnyeket jelentik. A könnytől áztatott ruha a legkülönfélébb motívumokban fogalmazódik meg, és igen gyakran szerepel a klasszikus japán szerelmi költészetben. Szuketaka a két motívummal hangsúlyozza versében szerelmi gyötrődését. A császári antológia szerint egy hölgynek küldte, azaz valódi szerelmi érzésekről lehet szó, ellentétben Szagami fentebb idézett szerepversével. Takaszue lánya is feltehetően innen merítette az ötletet a naplójában olvasható leíráshoz. De honnan ismerhette Szuketaka költeményét, amely szélesebb körben csak a 12. században, az *Arany levelek gyűjteményébe* való bekerülése után vált ismertté? Ezt a verset már Szagami is idézi férjével, Oe no Kin'jorival (大江公頼) való versváltásában, amely feltehetően a férfi Szuruga mellett lévő Szagami tartományi kormányzósága idején keletkezett, azaz 1021 és 1025 között (TAKEUCSI-HAJASI-JOSIDA 1991: 128). Szagami Icsidzsó császár (Icsidzsó tennó (一条天皇), uralkodott: 986–1011) egyik lánya, Súsi hercegnő (Súsi naisinnó (脩子内親王), 996–1049) udvarában szolgált udvarhölgyként, Takaszue lányának rokona pedig – naplója tanúsága szerint – ugyancsak a hercegnő udvarhölgye volt. Ha Szagami hallott a Szuketaka-versről, akkor könnyen elképzelhető, hogy a Súsi hercegnő-féle udvarral kapcsolatban álló, majd később egy másik császári hercegnő udvarhölgyeként szolgáló Takaszue lánya is tudomást szerzett róla. Mivel a *Szarasina naplót* idősebb korában, nagyjából 1060 körül írta, feltételezhetjük, hogy Szuketaka vakája ihlette a fenti leírást, azaz egy irodalmi utalásról van szó, nem saját élményéről. Szuketaka egyébként ugyancsak tartományi kormányzó volt, és – bár nem tudni, mikor – Szuruga tartományba is kinevezték. Nem kizárt tehát, hogy ő is valóban látta a Fudzsi és a Kijomi-átkelőt, esetleg Szagami és Kin'jori versváltásához hasonlóan ott küldte szeretett hölgyének, aki leutazott vele, esetleg onnan küldte neki a fővárosba. Mivel azonban a Fudzsi füstje és a hullámok áztatva általános motívum a vaka-költészetben, nem szükséges, hogy a költő rendelkezzen közvetlen tapasztalatokkal az adott helyszínről.

Szuketaka verse mindenesetre – úgy tűnik – jól ismert volt a 11. századi udvarban. Bekerült továbbá a hatodik császári antológiába, a *Szóvirágok gyűjteményébe* (*Sika vakasú*, 詞花和歌集, 1151) is, amelynek szerkesztője, Fudzsiwara no Akiszuke (藤原顕輔, 1090–1155) saját, ugyancsak a Fudzsi és a Kijomi-átkelőt ábrázoló vakáját is beválasztotta.

Az otthonában rendezett dalversenyen költötte.

Akiszuke, a főváros bal felének vezetője¹⁶

よもすがらふじのたかねに雲きえてきよみがせきにすめる月かな

jomoszugara
Fudzsi no takane ni
kumo kiete
Kijomi ga szeki ni
szumeru cuki kana

Egész éjen át
Fudzsi magas ormáról
eltűnt a felhő:
Tisztánlátás-határnál
felragyog a holdvilág!

(*Vegyes témájú dalok első kötete*, 303.)

Akiszuke verse kitágítja a horizontot, és egy vakában festi le a Fudzsi és a Kijomi-átkelő látképét. Utóbbi neve ebben a műben (ahogyan több későbbi darabban is) utal a kitisztult égboltra és az ott ragyogó holdra. Megtaláljuk a Szagami költeményében már látott felhőket, Akiszuke vakája azonban tisztán tájköltészet, sem a felhők, sem a Kijomi-átkelő nem szerelmi érzések közvetítője. Noha a Fudzsi és a Kijomi-átkelőt először Szuketaka foglalta bele egy vakába, a 12. századtól megszorodó Fudzsi-Kijomi tájképet megéneklő versek feltehetően Akiszuke költeménye alapján születtek (KUBOTA 1987: 53).

A 12. században tehát egyre inkább gazdagodott a vakák kifejezésvilága, amelyhez nagyban hozzájárult a verskritikusként is tevékenykedő költők működése. A költői versenyek egyre nagyobb szabásúak lettek, a bírák értékelései nyomán pedig esztétikai viták bontakoztak ki a különböző irányzatok között. A motívumok, a szépségeszmény és a kifejezésvilág ily módon történő gazdagodása a vaka-költészet megújulását hozta, amely a 12–13. század fordulóján érte el tetőpontját, és a nyolcadik császári antológiában, az Új „Régi és új dalok gyűjteményé”-ben (*Šinkokin vakasú*, 新古今和歌集, 1205) teljesedett ki. Ebben már kilenc Fudzsi-vers található, és ahogyan a 13. század utáni költészetben általában, igen sokféleképpen jelenítették meg a hegyet. Ennek bemutatása azonban túlmutat jelen tanulmány keretein.

Amint láthattuk, a korai japán költészetben még hangsúlyos volt a Fudzsi szent hegyként, istenek lakta magaslatként való megjelenítése. Ez a felfogás a továbbiakban is megmaradt az emberek tudatában, a 9. század utáni udvari költészetben azonban – a kor esztétikájának megfelelően – elsősorban mint jelkép és a vakák komplex kifejezésrendszerének eszköze volt jelen az arisztokraták életében, majd a Heian-kor második felében újabb kifejezésmódokkal próbálkoztak. Elkezdték felfedezni a Fudzsit mint tájat, mindvégig megmaradt azonban képzeletbeli látképnek. A Fudzsi valóban megtapasztalt tájelenként való megéneklése a 12. század második felétől kezdődött.

IRODALOM

- FITTLER Áron 2018. Szugavara no Takaszue lánya: *Szarasina napló – Egy XI. századi japán nemesasszony önéletírása*. Fordította, jegyzetekkel ellátta és a bevezető tanulmányt írta: Fittler Áron. Magánkiadás, Dunakeszi
- FUKUDA Tomoko (福田智子) 1996. Gondolatok Taira no Szuketakáról – egy Icsidzsó-kori tartományi kormányzó-költő árnyéka (「平祐拳覚え書き—一条朝受領歌人の面影—」). In.: *Gobun kenkjū* (語文研究) 82., Kjúszú Egyetem, 13–24.
- KADZSIKAVA Nobujuki (梶川信行) 1993. A „Fudzsiszan” születése – Jamabe no Akahito Fudzsi-versének értelmezéséhez (「《富士山》の誕生—山部赤人の「望不尽山歌」論のために」). In.: *Kinki Daigaku Kjójóbu kenkjū kijó* (近畿大学教養部研究紀要) 25/2., 106–69.
- KANECSIKU Nobujuki (兼築信行) 2004. Hogyan énekeltek meg a Fudzsi-hegyet a *Tízezer levélben*, a *Régi és új dalokban* és az Új „*Régi és új dalok*”-ban? (「万葉・古今・新古今に富士山はどう詠まれたか」). In.: *Kokubungaku kaisaku to kjózai no kenkjū* (国文学解釈と教材の研究). 49/2., 67–71.
- KODZSIMA Norijuki (小島憲之) 1965. A *Tízezer levél* gyűjteményének kapcsolata a kínai irodalommal (「万葉集と中国文学との交流」). In.: *Az ókori japán irodalom és a kínai irodalom 2.* (『上代日本文学と中国文学』). Hanava Sobó, Tokió
- KUBOTA Dzsun (久保田淳) 1987. Dalok a Fudzsi-hegyről – az Új „*Régi és új dalok gyűjteménye*” költőinek esetében. (「富士山の歌—新古今歌人の場合—」) In.: *Kokugo to Kokubungaku* (国語と国文学). 64/5., Tokiói Egyetem, 49–59.
- NISICSI Takako (西地貴子) 2001. Takahasi no Musimaro verse a Fudzsi-hegyről (「高橋虫麻呂の「富士の山を詠む歌」」). In.: *Mukogava Kokubun* (武庫川国文) 58., 1–10.
- SZUGANO Maszao (菅野雅雄) 2001. Musimaro Fudzsi-hegyről szóló verse (「虫麻呂の富士の山の歌」). In.: KÓNOSI Takamicu–SZAKAMOTO Nobujuki szerk.: *A Tízezer levél szerzői és műveik 7. Jamabe no Akahito és Takahasi no Musimaro* (神野志隆光・坂本信幸『万葉の歌人と作品』7「山部赤人・高橋虫麻呂」). Izumi Soin, Oszaka, 166–180.
- TAKEUCSI Harue–HAJASI Marija–JOSIDA Miszuzu (武内はる恵・林マリヤ・吉田ミズス) 1991. *A Szagami-kötet teljes értelmezése.* (『相模集全釈』), Kazama Sobó, Tokió

- 1 A japán tulajdonnevek, címek és más japán kifejezések latinbetűs átírása a magyar helyesírás szerint történt, a tulajdonnevek japán névsorrendben (vezetéknév, utónév) szerepelnek.
- 2 和歌. Szó szerint japán dalt jelent, így különböztették meg a japán irodalomban szintén jelen lévő kínai nyelvű költésztől (kansi, 漢詩). A vaka költemények formája döntő többségben a 31 szótagos (az eredeti japán szövegben 31 morás) tanka-forma. A tanka (短歌) jelentése rövid dal. A 31 szótag öt egységre tagolódik, a szótagok eloszlása: 5-7-5-7-7.
- 3 A *Tízezer levél gyűjteményében* legnagyobb számban tanka formájú költeményeket találunk, de további három versforma is képviselteti magát, köztük a hosszúvers (csóka, 長歌), amely tetszőleges számú egységből áll, és többnyire 5–7 szótagos egységeket váltják egymást, míg a legutolsó két egység általában hét szótagos.
- 4 A klasszikus japán versek eredeti szövegének forrása a japán vaka-költészet nagylexikona, a *Sinpen kokka taikan* (新編国歌大観) digitális változata (in.: 日本文学Web図書館, *Nihonbungaku Web-tosokan*), a versek sorszáma ugyanazon forrás sorszámozását követi.
- 5 A japán szövegek fordítása a korabeli (klasszikus japán nyelvű) eredeti szöveg alapján jelen írás szerzőjének munkája.
- 6 Japánban egészen a 19. század második feléig a holdnaptár szerint tartották számon a hónapokat és az évszakokat. A holdnaptár hónapjai a Gergely-naptárhoz viszonyítva nagyjából egy-másfél hónappal későbbi időpontot jelölnek, az itt szereplő hatodhó tehát hozzávetőlegesen a Gergely-naptár szerinti júliusnak felel meg. A holdnaptár évszakeflosztása alapján a hatodik hónap a nyár utolsó hónapja.

- 7 A történelemben általában a 794-től 1192-ig, az első sógunátus megalakulásáig tartó időszakot jelöli. A Heian-kori irodalomról, kultúráról, életmódról és szokásokról részletesebben l.: FITTLER 2018: 13–33
- 8 Utamonogatari (歌物語). Többnyire néhány vaka vagy versváltás köré szövődő, rövid, különálló fejezetekből álló elbeszélő mű.
- 9 Nagyjából a Gergely-naptár szerinti június.
- 10 A vakák keletkezési körülményeit a különböző antológiákban többnyire ehhez hasonló prózai bevezetőben (kotobagaki, 詞書) közlik. A *Téma nélkül* (dai sirazu, 題しらず) megjelölés továbbá azt jelenti, hogy a keletkezés körülményeinek ismerete nem szükséges a vers értelmezéséhez, megértéséhez.
- 11 Ki no menoto (紀乳母), eredeti nevén Ki no Zensi (紀全子). Jőzei császár (陽成天皇, uralkodott: 876–884) dajkája.
- 12 藤原忠行, ?–906.
- 13 A Tenrjaku (天曆) korszak az ő uralkodási idejének egy szakaszát jelöli, ezért nevezték Tenrjaku császárnak.
- 14 1049 a japán időszámítás szerint.
- 15 A 2. fejezetben idézett *Földi halandó...* kezdetű vakában szereplő „felhólak” (kumoi, 雲居) átvitt értelemben használt kifejezés, a nagyon messzi, elérhetetlen dolgok, a magas rang, illetve a császári palota metaforája, tehát nem magát a felhőt mint tájelemet jelenti.
- 16 Szakjó no daibu (左京大夫). A főváros, Heiankjó keleti felének kormányzásáért felelős.

